

พจนานุกรมภาษาฝรั่งเศส - ไทย ของพระสังฆราช กืออาซ

ศาสตราจารย์ ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร

Prof.Dr. Niyada Lausunthorn

ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม สาขาวิชาวรรณกรรมร้อยแก้ว

พจนานุกรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการค้นหาความหมายของศัพท์ ที่มาของศัพท์ และสมัยที่ใช้ศัพท์นั้นอีกด้วย ในแทบทุกประเทศที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมและวิชาการ ต่างก็มีพจนานุกรมในภาษาของตนเพื่อเอื้อประโยชน์ที่จะเข้าใจภาษาให้ลึกซึ้ง ในเมืองไทย เราคงต้องยอมรับว่าพจนานุกรมที่กระทำตามมาตรฐานสากลเป็นผลงานของชาวต่างประเทศ ทั้งสิ้น โดยเริ่มแต่มีซซันนารี เทเลอร์ โจนส์ ได้รวบรวมคำไทยและจัดทำเป็นภาษาอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2389 ในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่เป็นที่น่าเสียดายที่พจนานุกรมฉบับนี้ไม่ได้ตีพิมพ์ หลังจากนั้นมาอีก 7 ปี ใน พ.ศ. 2397 พระสังฆราชบัลเลอกัวซ์ ประมุขมิสซังสยามในระหว่าง พ.ศ. 2384 - 2405 ผู้ซึ่งเป็น "มิตรที่ดี สนิทสนม และจริงใจ" ต่อสยามประเทศ ได้ตีพิมพ์ พจนานุกรมเล่มสำคัญของท่านที่มีชื่อว่า **ศัพท์ พะจะนะ พาสาไท** เป็น 4 ภาษา คือ ไทย ลาติน ฝรั่งเศส และอังกฤษ เป็นครั้งแรกที่ฝรั่งเศส โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระเจ้า จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 รูปแบบของการทำพจนานุกรมนี้แบ่งเป็น 5 แถว แถวแรกเป็นศัพท์ ภาษาไทย แถวที่ 2 เป็นการออกเสียงคำ แถวที่ 3 เป็นศัพท์ในภาษาลาติน แถวที่ 4 เป็น ศัพท์ในภาษาฝรั่งเศส และแถวสุดท้ายเป็นคำแปลในภาษาอังกฤษ การเรียงลำดับอักษรวิธี นั้นใช้ตัวอักษรภาษาลาตินจาก A ถึง Z เป็นหลัก พระสังฆราชได้เขียนบันทึกไว้ว่าท่านได้ใช้ เวลานานถึง 10 ปี ในการเรียบเรียงพจนานุกรมฉบับนี้ แต่ไม่มีการบันทึกว่าท่านเป็นผู้ช่วย หรือไม่ ตัวอย่างการเก็บศัพท์ในพจนานุกรม **ศัพท์ พะจะนะ พาสาไท** ขอคัดมาให้เห็นเป็น ตัวอย่างดังนี้

แฝด	FĚT	Geminus, duplex. - รอกแฝด Trochlea duplicata	Jumeau, double – Poulie double	Twin, double. - Double pulley
ฝาแฝด	FÁ FĚT	Geminus, gemeltus	Double, jumeau	Double, twin
ลูกฝาแฝด	LÙK FÁ FĚT	Geminus, gemeltus	Double, jumeau	Double, twin
ยาแฝด	JA FĚT	Poculum amatorium datum viro, philtrum	Philtre domé par une femme à un homme pour lui inspirer de l'amour	Love-philtre given to a man by a woman

คงจะไม่ผิดความจริงนักหากจะกล่าวว่าความสำเร็จของการทำพจนานุกรมเล่มนี้คงไม่จำกัดแต่เฉพาะพระสังฆราชบิลเลอกัวซ์เท่านั้น บุคคลสำคัญพระองค์หนึ่งซึ่งเป็นสหยาสนีทิของท่านสังฆราช คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ใฝ่รู้ในสรรพวิชาอันที่จะนำความเจริญมาสู่สยามประเทศ คงจะปลาบปลี้มพระราชหฤทัยมิใช่น้อย เพราะพระองค์ก็เป็นผู้ปรึกษาภาษาบาลีให้แก่พระสังฆราชอีกด้วย

สังฆ พระจะนะ พาสาไท ได้รับการตีพิมพ์ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2542 ในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หลังจากการตีพิมพ์ครั้งแรก 142 ปี และต้นฉบับก็ไม่อยู่ในสภาพที่จะค้นคว้าได้ นับเป็นคุณูปการอย่างยิ่งที่มีการจัดพิมพ์ขึ้น

พจนานุกรม ฉบับที่ 2 มีชื่อว่า อักษรภิธานศรียท์ ของดร. แดนบิช แบรดลีย์ มิซซันนารีที่มีชื่อเสียงชาวอเมริกัน ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2416 พจนานุกรมฉบับนี้ต่างกับสังฆ พระจะนะ พาสาไท ตรงที่เป็นพจนานุกรมภาษาไทย เก็บศัพท์ภาษาไทยและอธิบายเป็นภาษาไทย ดังเช่น

คุ้นเคย, ขอบกัน, คือความที่รู้จักได้เคยคุ้นเคยกันมานานนั้น, เหมือนอย่างเพื่อนบ้านเก่าก่อนเป็นต้น

คุ้น, เป็นชื่อผักอย่างหนึ่ง, ต้นใบคล้าย ๆ กับกระดาดแกงกินดี, อนึ่งเป็นต้นไม้ฝักยาว ๆ ใช้ทำยา

คุณหาญ, คือวิธีทำเลขคิดสินค้าแผ่นดิน, คุณนั่นคือทำหนึ่งให้เป็นสองแผ่นดิน, หาญคือเอาเลขเขียนข้างใต้แล้ว, หาเลขลับทำให้ขาดตัว

ดร.แบรดเลย์ ได้อธิบายถึงวิธีทำพจนานุกรมฉบับนี้ไว้ในตอนต้นเรื่องว่า

หนังสืออักษรภิกขานศรียบที่นี้ เป็นคำไทยอธิบายความโดยพิสดารตามภาษาไทย ข้าพเจ้าหมอบรัดเลได้ให้อาจารย์ทัดคัดแปล แลอธิบายโดยละเอียดตามวิธีอักษรสยามภาคย์ ได้ตีพิมพ์พิมพ์ม้อมปกคลองบางกอกใหญ่ หลังวังสมเด็จพระเจ้านั่งยาเธอ จ้าวฟ้าจาดุรณรัศมี จบลงเมื่อ ณ วันอังคาร เดือนสิบสอง ขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราช 1235 ปีระกาเบญจศก

ถึงแม้ว่าในขณะนั้นยังไม่มีรายละเอียดที่ชัดเจนเกี่ยวกับ “อาจารย์ทัด” แต่สันนิษฐานได้ว่าท่านน่าจะเป็นภิกษุผู้ทรงความรู้ผู้หนึ่ง พจนานุกรมอักษรภิกขานศรียบที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 โดยองค์การค้าของคุรุสภาใน พ.ศ. 2514 นับเป็นการต่ออายุหนังสือได้อย่างดียิ่ง

ในปี พ.ศ. 2434 นาย อี.บี. มิซเซล ที่ปรึกษาทางกฎหมายของรัฐบาลไทยได้รวบรวมคำไทย 8000 คำ แล้วแปลเป็นภาษาอังกฤษ ให้ชื่อว่า “ลึปกรมายนภาษาไทย” (คำว่า “ลึปิ” ในภาษาบาลีมีความหมายว่า ตัวอักษร ส่วน “ลึปกร” ก็หมายถึง ผู้ทำตัวอักษร ผู้เขียนหนังสือ ส่วน “อายน” มีความหมายว่าการต่อเนื่อง) หนังสือเล่มนี้ผู้เขียนบทความยังไม่เคยเห็น ดังนั้นจึงไม่สามารถที่จะกล่าวถึงได้มากกว่านี้

หลังจากการทำพจนานุกรมลึปกรมายนภาษาไทยได้ 5 ปี ใน พ.ศ. 2439 พระสังฆราชเวย์ (Mgr.Vey) ได้ดัดแปลงและปรับปรุงพจนานุกรม สัพพะ พะจะนะ ภาษาไทย ขึ้นใหม่ ให้ชื่อว่า ศรีพจนภาษาไทย ที่หน้าแรกของ ศรีพจนภาษาไทย ได้มีข้อความแสดงความเป็นไปของพจนานุกรมเล่มใหม่นี้โดยเขียนเป็น 2 ภาษา ดังนี้

ศรีพจนภาษาไทย

DICTIONNAIRE
SIAMOIS FRANÇAIS ANGLAIS
PAR
D.J.B PALLEGOIX

SIAMESE FRENCH ENGLISH
DICTIONARY
BY
D.J.B PALLEGOIX

ถึงแม้ **ศรียพณ์ภาษาไทย** จะแปลงมาจาก **สัพพะ พะจะ ภาษาไทย** แต่ก็มี ความแตกต่างอยู่บ้าง ดังเช่นรูปเล่มของ **ศรียพณ์ภาษาไทย** ที่มีขนาดเล็กกลง มีการนำเสนอความรู้เกี่ยวกับหลักภาษาไทย เพื่อเป็นพื้นฐานที่จะเข้าใจและใช้พจนานุกรมได้ถูกต้อง และศัพท์ที่ตั้งซึ่งจะเทียบให้เห็นดังนี้

สัพพะ พะจะนะ ภาษาไทย	ศรียพณ์ภาษาไทย
อับ	อับ
อับอาย	อับกลืน
อับลง	อับสี
อับโรย	อับแดด
อับกลืน	อับโรย
อับแสง	อับลง
อับสรี	ปัญญาอับ
อับราเสี่ย	นกอับ
นกอับ	อับ อับอาย
ปัญญาอับ	
อาบ	อาบ
น้ำอาบ	อาบน้ำ
อาบน้ำ	น้ำอาบ
อาบอบ	อาบอบ
อาบทอง	อาบทอง
อาบเลือด	อาบซาบ อาบเชิบ
อาบซาบ	อาบซึ่ม อาบส้าน
อาบเชิบ	อาบเอิบ
อาบเชิบซาบ	เลือดอาบ
อาบซึ่ม	
อาบซ่าน	
อาบเอิบ	

พระสังฆราชเวย์ คงดำริถึงความไม่จำเป็นที่จะนำเสนอศัพท์ในภาษาลาตินสำหรับการใช้งานพจนานุกรมฉบับนี้ในประเทศไทย จึงตัดศัพท์ลาตินออก ในปัจจุบัน **ศรียพจนภาษาไทย** ยังไม่มีการพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งที่ 2 เหมือนพจนานุกรมที่ได้กล่าวมาข้างต้น ฉบับนี้ก็อยู่ในสภาพที่เกือบจะใช้งานไม่ได้

พจนานุกรม 4 เล่มที่ได้กล่าวถึงข้างต้นนี้เป็นพจนานุกรมที่นักวิชาการไทยรู้จักคุ้นเคยกันมาแล้ว มีการกล่าวถึงและอ้างอิงอยู่เสมอ แต่มีพจนานุกรมอีกเล่มหนึ่งที่ไม่เป็นที่รู้จักของนักวิชาการไทยมาก่อนเลย ทั้ง ๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกับของพระสังฆราช บัลเลอแกวซ์และพระสังฆราชเวย์ พจนานุกรมนี้มีชื่อว่า **Dictionnaire Français – Siamois** โดยพระสังฆราชมารี ยอแซฟ กืออาซ (Marie – Joseph Cuaz) พระสังฆราชเกียรตินามแห่งเฮอโมโปลิส ปาร์ว้า พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกที่กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2446 ในรัชกาลที่ 5 สาเหตุที่พจนานุกรมฉบับนี้ไม่เป็นที่รู้จักมากนัก อาจเป็นเพราะท่านกืออาซได้รับการสถาปนาให้ดำรงตำแหน่งประมุขมิสซังลาวองค์แรก ท่านมีภารกิจประจำอยู่ที่ท่าแร่ หนองแสง ริมฝั่งแม่น้ำโขงปากสยามประเทศ (คำว่า “ลาว” ในที่นี้ครอบคลุมบริเวณของจังหวัดสกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์ และ มุกดาหาร ภารกิจของท่านมิได้อยู่ที่กรุงเทพฯ)

ท่านกืออาซเริ่มต้นเก็บศัพท์จากอักษร a จนถึง z วิธีการทำคล้ายคลึงกับพจนานุกรมข้างต้น โดยแบ่งเป็น 3 ช่อง เริ่มแต่ช่องแรกเป็นคำตั้งภาษาฝรั่งเศส ช่องที่ 2 เป็นคำอ่านในภาษาไทย และช่องสุดท้าย เป็นคำแปลในภาษาไทย ซึ่งจะขอยกตัวอย่างให้เห็นดังนี้

épousseter	Bāt (phong), kho (phong)	บัต (ผง) เคาะ (ผง)
épouvantable	Phlūk, sāphuŋg, na klua	พิลึก สฟิง นากลัว
épouvanter	lok häi klua	หลอกให้กลัว

พจนานุกรมเล่มนี้มีความหนา 1012 หน้า และมีรูปลักษณะใกล้เคียงกับ **ศรียพจนภาษาไทย**

คงจะเป็นเพราะความโชคร้ายของผู้เขียนที่มีโอกาสพบพจนานุกรมเล่มนี้หลังจากที่การรวบรวมศัพท์ใน **รัตนมาลา** ได้เสร็จสิ้นลง แต่กระนั้นก็มีศัพท์จำนวนไม่น้อยที่น่าสนใจ ซึ่งจะขอยกให้เห็นดังนี้

annoncer les lles par tambour	ย่ำยาม
apothicaire	คนขายยาแลเครื่องเซอเดิม (รัตนมาลา เก็บคำว่า “เครื่องกระชาเดิม” ว่า เครื่องหอมต่าง ๆ เช่น แป้งหอม น้ำหอม)
abat-vent	กันสาด บังหวน หน้ากระชัง (คำว่า “บังหวน” ไม่เคยพบที่ใช้)
accapareur	ซี้ทัง ผู้ดัดรอนไว้ขายให้แพง
accul	ทรอก ระวอก
anfractuosite	แอ่ง ตะพัก จะวาก
atavisme	กิริยาเหมือนพ่อแม่ตายาย ลูกเสือไม่หายลาย ลูกควายไม่หายถึก
attique	คำมีเงียงมีงา ชันชอบกล
aventurur	คนสาเร่ กะละหก
badaud	บ้องตื่น คนเปลอ
bagatelle	ความมะโนสาเร่
beige	สีขนแกะดิบ
basin (anat)	อาการแห้งคนที่สุดเองนั้น, ตะคาก
récipient à bétel	ชองพลู ทูลังพังพาน (คำนี้ไม่เคยพบที่ใช้)
bourrelet	กะดอน เตี้ยวหม้อ
burlesque	สารโกก
buvette	กะพอก ร้านเล่า
contrefait	เม้าเค้า
craqueur	ซี้ปัด ช่างกะเว้ากะวอก
dandy	บ้องหยอง
degaine	อย่างกะยุ่มเท้า เดินซี้รั้ว
delateur	ซี้ส้อ ปากบอน สดาญ

devineresse	อีท้าว อีมด
diffus	เม้าเค้า พิกล
empesé	จ้อเขานัก กะตึงกะแดง
ensorceler	ใช้คุณ ใส่ยาเสน่ห์ ยาแฝด บังเหลียม
estaminet	กะพอก ร้านขายเล่า
éventer un complot	จับกละเม็ด จับหัวเงื่อน
personne facile	นจ่องคล่อง
faisander	ลุ่มเนื้อ (เนื้อจะเนา)
fanfaron	โป้งโหยง ชี้อวด
fertile	น่าน ถก ออกช่อต่อผล
gallon	กะฝีกหนึ่ง ประมาณ ๔-๕ ทนนาน
gibecière	กะถอก ได้
gorger	กินเหลือดับเหลือดอด
gouffre	ขุม แอ่งหว่า สดีอทะเล
hachish	ดอกกะหลี่ กัญชา
héroïne	สตรีวีเศษ
idiot	เต็มเคอะ บ้องตัน คนหูป่าตาเถื่อน
informe	ยังโกลนอยู่ เม้าเค้า
laïd	เม้าเค้า รูปชั่ว หน้าชั่ว
lanterne sourde	บังชุด ตาเสื่อ อางแฟลม
mastoc	ลำบ้ำม
muguet	เป็นหละ
obéissant	สอนง่าย สุภาพ เบาทไม้

ความน่าสนใจของพจนานุกรมของท่านก็เอชยังมีอยู่ไม่น้อย นักศึกษาไทยก็สามารถจะใช้ประโยชน์จากพจนานุกรมนี้เช่นเดียวกับผู้เขียน ดังจะขอยกตัวอย่างดังนี้

ดอกกะหล่ำ ในพระอภัยมณีของสุนทรภู่ มีความตอนหนึ่งว่า “เทวดาเป็นทุกข์จุกกะหล่ำ” จุกกะหล่ำในที่นี้คือ “ดอกกะหล่ำ”

สำนวนที่ว่า “กินเหลือดีบเหลือดปอด” ก็เป็นสำนวนที่น่าสนใจเช่นเดียวกับคำว่า “สตาญ” ที่หมายถึง “คนปากบอน” เป็นคำที่คนไทยรู้ถึงที่มาของคำเป็นอย่างดีว่ามาจากเรื่องรามเกียรติ์ ในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 5 ทรงพรรณนาถึงลักษณะของเจ้าต่างประเทศองค์หนึ่งว่า “ไม่เซอะเลยทีเดียว อายุ 20 เท่านั้น แต่อ้วนหน้าม้าเค้าตึ๊ง” ผู้เขียนไม่มั่นใจในความหมายของ “ม้าเค้า” ที่ทรงใช้ แต่มาพบในพจนานุกรมเล่มนี้ ว่ามีความหมายว่า “รูปชั่วหรือ หน้าชั่ว” ทำให้ช่วยขยายความรู้ความเข้าใจในเรื่องภาษาไทยได้ดียิ่งขึ้น

เท่าที่ยกศัพท์กล่าวนี้เป็นเพียงน้อยนิดเมื่อเทียบกับทั้งหมดแล้ว ผู้เขียนได้แต่ภาวนาว่าคงมีหน่วยงานหรือส่วนราชการใดที่จะเห็นความสำคัญของพจนานุกรมนี้บ้าง เพื่อจะได้มีโอกาสปรากฏโฉมในบรรณพิภพ และทำให้ผู้อ่านได้รับประโยชน์เช่นเดียวกับผู้เขียนบทความนี้

บรรณานุกรม

บริดลล์ (หมอ) และทัต (อาจารย์). (2514). *อักษรภิธานศรับท์*. พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงพิมพ์คุรุสภา.

ปาเลอกัวซ์, พระสังฆราช. (2542). *ศัพท์ พะจะนะ พาสาไท*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กระทรวง

ศึกษาธิการ. (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการ

อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542).

เวย์, พระสังฆราช. (1894). *ศรียจน์ ภาษาไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). ม.ป.ท.

Caswell, J. (2544). *A Dictionary of the Siamese Language*. (พิมพ์ครั้งที่ 2).

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Cuaz, Marie Joseph.(1903). *Dictionnaire Français-Siamois*. Bangkok.